

Benedikt de Spinoza: tři ediční návrhy [1971]

- a) Etika
- b) Theol.-polit. traktát
- c) Principy Descartovy filosofie (+ Metafyzické myšlenky)

Benedikt de Spinoza: Etika vyložená geometrickým způsobem

Jde o hlavní dílo klasického racionalistického myslitele (1632–1677), pocházejícího ze španělské židovské rodiny, která se usídlila v Holandsku. Spinoza vychází celou svou filosofií z Descartesa, ale ve svém výkladu dosahuje pregnantnosti, již Descartesův málo zdůvodněný dualismus, který v jeho myšlení představuje spíše pozůstatek staré tradice, Spinoza domýšlí k důslednému monistickému stanovisku, jež odpovídá principům této nové filosofie.

Význam Spinozova myšlení pro moderní filosofii je nesmírný. Snad nejmocněji navázal na jeho myšlenkové dílo Hegel, jež si bez Spinozy ani nedovedeme představit a který Spinozu vysoce oceňuje jako odrazíště pro každou moderní filosofii. Kdo chce začít filosofovat, říká Hegel, musí se stát nejprve spinozistou. Všechno myšlení se muselo postavit na stanovisko spinozismu, neboť to je podstatný začátek všeho filosofování. „Spinoza je hlavním bodem moderní filosofie: buď spinozismus anebo vůbec žádná filosofie.“

Etika představuje celý systém Spinozovy filosofie, není tedy jenom pojednáním o etických tématech. Tak v 1. dílu je rozvinut metafysický obraz světa, v němž Bůh čili Příroda (obojí Spinoza ztotožňuje) je vším a příčinným základem všeho (sebe i věcí). Spinoza odmítá každou účelovost a uznává jen kauzální vztahy. Ve 2. dílu jedná Sp. o myšlení, o vztahu tělesnosti a ideje, o adekvátnosti poznání a o podstatě omylu. Ve 2. oddílu čteme o aktivitě a pasivitě mysli (= těla) a o afektech žádostivosti, radosti a žalu. Teprve ve 4. oddílu vykládá Sp. o otázkách etiky, o vztahu afektů a lidského jednání, o dobru a zlu, dokonalosti a nedokonalosti, o ctnosti. V závěrečném, 5. dílu své knihy se Sp. zabývá otázkou, jak žít vskutku svobodným životem, a co to je vlastně svoboda, co je nejvyšší činnost a vrcholná ctnost.

Způsob výkladu je značně náročný, ale logicky nejvýš vytríbený. Postup navazuje svou formou daleko spíše na scholastické traktáty než na výklad geometrie (ten je pouze vnějšně napodoben). Precizní formulace umožňují lépe než u kteréhokoli jiného novověkého myslitele vyhledat body, v nichž dnešní filosofické myšlení opouští principy tradiční metafysiky. Proto se text Etiky zvláště dobře hodí pro náročnější četbu v seminářích.

Česky Etika vyšla v Stehlíkové a Stejskalově překladu ve Filosofické bibliotéce ČAVU v Praze 1926. Překlad je jazykově zastaralý a věcně ne vždy věrný.

Rozsah samotného textu bude činit (odhadem) asi 280 stran, nepočítaje v to poznámky a velmi žádoucí rejstřík hlavních pojmů (pro studijní účely je takový rejstřík nepostradatelný).

V Praze, 2. 11. 1971

Ladislav Hejdánek

Benedikt de Spinoza: Theologicko-politický traktát

Vedle Etiky je to nejdůležitější Spinozův spis, který je dodnes vrcholně zajímavý ve dvojitě směru. Především jako pozoruhodný dokument demokratických politických koncepcí, jejichž zdůvodnění bylo hledáno v židovských dějinách a písemnictví. V ostré polemice se zastánci absolutismu hájí Spinoza principy svobodného občanského státu, jehož cílem a účelem je zabezpečit každému občanu všechny podmínky svobody smýšlení a svědomí i svobody vyjadřovat své smýšlení. Spinozův kartezianismus je tu spojen s tradicemi politického myšlení, jak je známe jak z kruhů nizozemských demokratů, tak zejména potom z Anglie. Uvedený spis je však důležitý ještě z jiného důvodu. Představuje průkopnický čin textové kritiky starozákonních spisů, na něž navazovaly dlouhé generace textových kritiků. Znamenalo to průlom vědeckých metod do oblasti přísně dogmaticky strážené a oficiální církví tabuizované. Spinoza jako znalec hebrejského jazyka (vydal také filologicky i filosoficky zajímavou hebrejskou gramatiku) byl vybaven pro takovou práci mnohem lépe než většina tehdejších theologů a jeho práce vysoko zdvihla normy odborné práce se starozákonními texty.

Theologicko-politický traktát je jedním z mála Spinozových spisů, vydaných ještě za jeho života. Protože znamenal (a musel znamenat) obrovské pobouření, vydal jej Spinoza nejen anonymně, ale dokonce i s fingovaným názvem tiskárny i jiným místem vydání (udán Hamburk místo Amsterdamu).

Čtenářsky bude Spinozův Traktát náležitě jistě k nejzajímavějším textům tohoto myslitele. V českém překladu Hrušově vyšel v r.1922 v malém nákladu; v knihovnách se najde jen pořídka. Kromě toho jazykově již značně zastaral. Rozsah českého překladu odhaduji asi na 340 stran kromě aparátu a rejstříku, který by byl velmi potřebný k usnadnění studia. Spinozovy práce jsou základními texty pro studium novověké filosofie, a v takových případech představují věcné indexy důležité vodítko pro rychlé shledání míst, na nichž lze doložit přesný smysl slov, jichž autor použil, a to právě tak s ohledem na původní latinský text, jako s ohledem na jeho nový překlad.

Praha, 2. 11. 1971

Ladislav Hejdánek

Benedikt de Spinoza: Principy Descartovy filosofie

s dodatkem: Metafyzické myšlenky

Jediný spis, který Spinoza vydal za svého života pod svým jménem. Jde o výklad Descartovy filosofie, ale výklad mimořádně významný. Descartes zahájil novou epochu filosofického myšlení, ale položil spíše jen základy a stanovil metodu. V provedení zdaleka nebyl vždy důsledný a leckdy nedotahoval své myšlenky (ať už z jakýchkoliv důvodů) dosti daleko. Také postup jeho výkladu je místy až příliš populární a, jak poukázal Hegel, často představuje jen volné vyprávění o Descartových myšlenkách, spíše než přesné logické vyvozování a soustavný výklad. V Descartově provedení je mnoho nepropracovaného a také nepřesvědčivého. Nejednou v něm najdeme i cizí motivy a celé partie, které působí dost nahodile nebo dokonce disharmonicky.

Tomu všemu učinil radikální konec Spinoza, který myslí přesně a metodicky, a který také neváhá vyvozovat i vzdálené důsledky určitých myšlenek a principů. Hegel proto mluví o tom, že vztah Spinozovy filosofie k filosofii Descartově je vztahem konsekventního vyvození a provedení tohoto nového principu. Spinoza zejména překonává Descartesův málo zdůvodněný substanční dualismus a představuje tak rozhodující moderní navázání na eleaty, jimiž dlouhá metafysická tradice v pregnantním smyslu začíná. Moderní filosofie nemůže podle Hegela Spinozu nikterak obejít; naopak musí se nutně nejprve postavit na stanovisko spinozismu a teprve odtud vykročit dále. Hegel sám chápe svou filosofii jako dovršení oné metafysické tradice, která je zahájena elejskou školou, v moderní době zpřítomněnou Spinozovým prostřednictvím. Hegelův význam pro dnešní myšlení kategoricky vyžaduje, abychom se důkladně seznámili se Spinozou jako jedním z jeho hlavních předchůdců.

Srovnání Descartovy filosofie s tím, jak Descarta pochopil Spinoza, je instruktivní a činí proto z navrhovaného textu mimořádně vhodný základ pro seminární práci. Ani Principy, ani Metafysické myšlenky (jež vydal sám Spinoza pospolu v jednom svazku) nebyly do češtiny dosud nikdy přeloženy. Český překlad bude mít odhadem rozsah asi 170 stran (tj. 110 + 60 stran), nepočítaje v to poznámkový aparát a věcný index, který je ovšem pro studijní účely naprosto nezbytný.

Praha, 2. 11. 1971

Ladislav Hejdánek